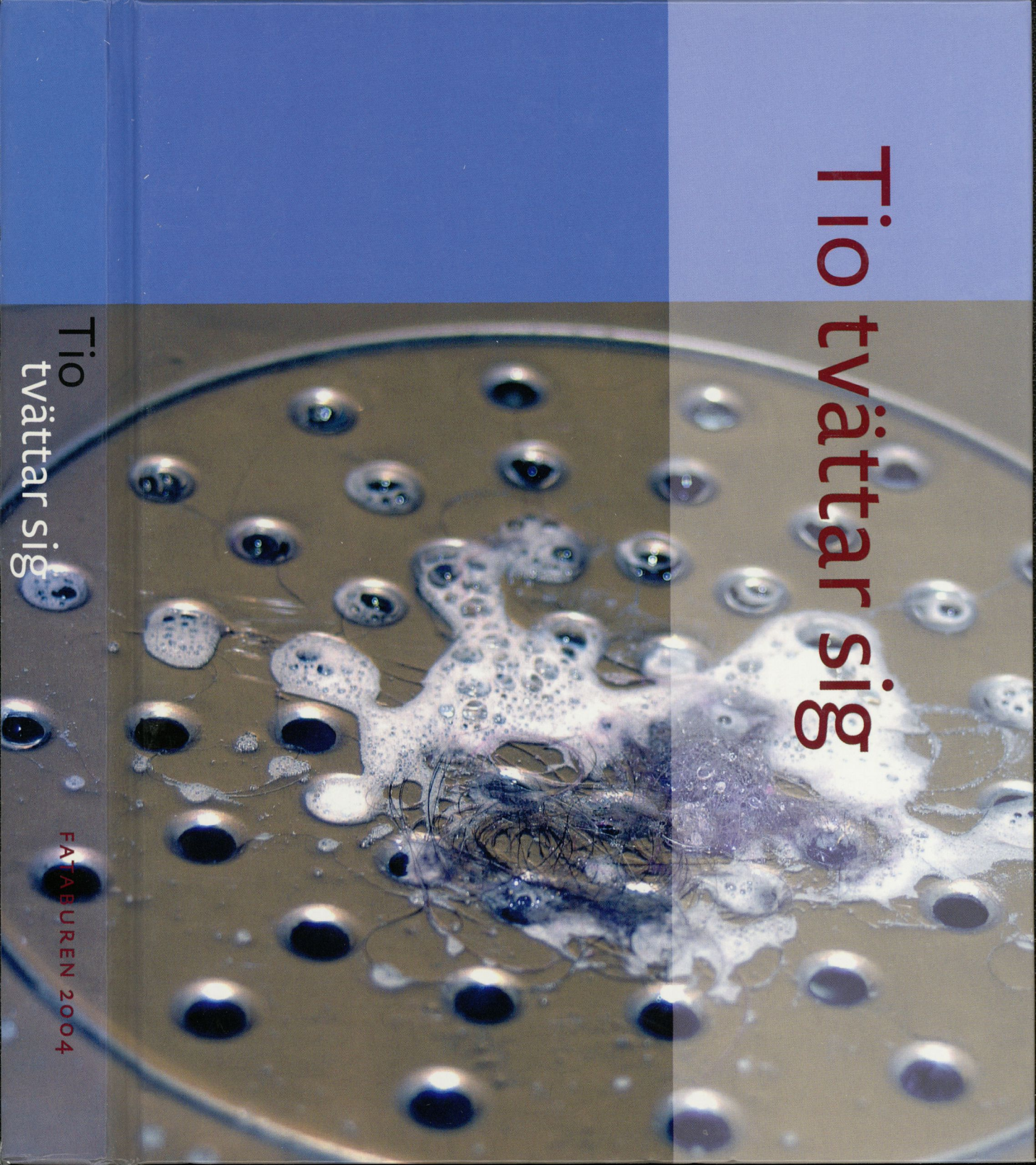

Tio tvättar sig

Tio
tvättar sig

FATAUREN 2004

Tio tvättar sig

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2004

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Från början har årsboken varit en förbindelselänk till stöd- och vänföreningar och idag är den också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna.

Museernas verksamhetsberättelser trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Fataburen 2004
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktör Birgit Brånvall
Bildsökning även Tomas Fermelin
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbilder foto Mats Landin och Lis Granlunds familjealbum
För- och eftersättsblad se bild s. 88
Foto s. 2 Birgit Brånvall
Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2004
ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 494 0

Albert Aronsson, under många år en centralfigur i Stockholms politik, fick sin uppfattning om hygienens betydelse i bostadsfrågan redan på 1930-talet. Här visar han sitt skötebarn Vällingby centrum för Sovjets utrikesminister Andrej Gromyko 1964. Foto Svenska Bostäder.

Ut ur skiten!

Om hygien i folkhemmets bostadsfråga

»Jag kom till Stockholm i juni 1931, hyrde ett möblerat rum på Drottninggatan 38. Det var en lördag. Jag vaknade på natten av att det kliade så. Vägglössen hade bildat kolonn uppifrån taket ner mot mig ... Det visade sig att bostadsfrågan i själva verket var en vägglusafråga i Stockholm i början av 30-talet.«

Den som berättar om sitt första möte med Stockholm och bostadssituationen där är Albert Aronsson – då ung journalist, senare Svenska Bostäders förste VD och en centralfigur i Stockholms politik. Aronsson började sin politiska bana som suppleant i fastighetsnämnden 1939. År 1976 avgick han som kommunalfullmäktiges ordförande. Historien har Aronsson berättat vid ett flertal tillfällen. Hans vägglusahistoria blir ett slags nyckelberättelse, en sammanfattning av den bostadssituation han möter och samtidigt en förklaring till hans fortsatta engagemang i bostadsfrågan. Den ovan citerade historien är hämtad från en intervju utförd 1983 där han fortsätter med att säga:

KLAS RAMBERG är etnolog och verksam vid Stockholms universitet. Han har i flera tidigare böcker och skrifter ägnat sig åt folkhemmets bostäder. *Allmännyttan. Välfärdsbygge 1850–2000* och utställningskatalogen *Folkhemmet* ligger till grund för denna artikel.

»... man såg ju något av de sociala problem som fanns, den dåliga bostadssituationen, arbetslösheten. Men vad som sedan framför allt kom att engagera mig det var ju Myrdals Kris i befolkningsfrågan.«

Med hjälp av sin historia har Albert Aronsson sammanfattat bostadssituationen i huvudstaden under början av 1930-talet och därefter antytt den väg till lösning han och många med honom kom att verka för under närmare ett halvt sekel. Det är om hygienens betydelse i bostadsfrågan inom denna folkhemsepok som det följande handlar, med tonvikt på epokens inledande skede.

Generation och hygien

Aronsson var vid den här tiden inte ensam om att förklara sitt engagemang i politiken och bostadsfrågan genom att hänvisa till det tidiga 1900-talets bristande hygien. Liknande nyckelberättelser har många av dem som växte upp kring sekelskiftet 1900 och som senare kom att engagera sig i folkhemmets bostadsfråga. Törsten Henriksson, i flera avseenden Aronssons samtida motsvarighet i Göteborg, berättar till exempel:

»Vi hade inte (bara) trångboddhet, utan vi hade ett verkligt bostadssocialt elände. Det som har prisats som idyller. Det är synd att de där idyllikerna aldrig skulle få titta in i bostadseländet, när det florerade som mest. När barnrika familjer trängdes med väggohyra och råttor och allsköns elände. Att städa är förvisso en viktig uppgift. Må vara i en bostad, eller i ett bostadsområde, eller i en stad, så är städning med jämna mellanrum nödvändig.«

Henrikssons utsaga, som också den är fångad år 1983, hand-

Haga i Göteborg, en
mörk och tät kvarters-
stad under tidigt 50-tal.
Foto Erik Liljeroth.
Nordiska museets arkiv.

lar om stadsdelen Haga i Göteborg, där han själv var uppväxt. En kollega till honom har vid ett senare tillfälle berättat vad Henriksson brukade säga när hans barndomsmiljö kom på tal: »Den där jävla skiten, det ska man bara spränga i luften, allting.« En sådan saneringsideologi delade Henriksson med de flesta av folkhemmets företrädare fram till 70-talet. Den framväxande moderniteten var framåtblickande. Många av dem som hade växt upp i »skiten« ville rensa bort sin uppväxtmiljö från kartan.

Trångbodd och barnrik familj i Huvudsta utanför Stockholm. Foto K W Gullers 1949. Nordiska museets arkiv.

Men bristande hygien är knappast hela förklaringen till att bostadsfrågan fick en vändpunkt kring 1930. Besvärliga och ohygieniska bostadsförhållanden för städernas arbetarbefolkning var vid den tiden inget nytt. Sedan lång tid tillbaka hade spridningen av kolera och tyfus sammankopplats med städernas fuktiga och mörka bostäder. Och på liknande sätt var lungsoeten länkad till trångboddhet och särskilt till förhållandet att flera personer sov i samma bädd. Redan i August Palms första

Här samsas nio personer
i ett rum och kök. Foto
Gunnar Lundh 1946.
Nordiska museets arkiv.

socialistiska program från år 1882 stod »sanitetskontroll över arbetarebostäderna« högt på dagordningen.

Det Aronsson och Henriksson utöver erfarenheten av eländiga bostadsförhållanden hade gemensamt med många (svenska män) i samma generation var en tro på att en förändring till det bättre var möjlig. De delade en övertygelse om att det med politiska medel skulle gå att skapa bättre levnadsbetingelser och bättre bostadsmiljöer för gemene man. I denna generations

Torsten Henriksson, Göteborgs bostads AB. Foto Erik Liljeroth ca 1960.
Nordiska museets arkiv.

uppväxtvillkor och framtidsvision hade hygien en framträdande roll.

Ronny Ambjörnsson skriver i sin självbiografiska skildring *Mitt förnamn är Ronny* att hans och hans föräldrars väg till en bättre tillvaro mycket handlade om hygien. »Ljus, luft och renlighet blev under 30-talet metaforer för upplysning och rationalitet. Mammans städande och pappas studier kan därför sägas höra till samma sfär, två varianter av modernismens credo.« Bildning och ett välskött hem öppnade dörren till ett bättre liv. Man kan med fog påstå att folkhemmet och dess bostadsfråga speglar en generations erfarenheter av smuts samt de lösningar denna generation tog till för att undfly smutsen. De som tillhörde den generationen föddes under 1900-talets början och fick under 30-talet och framöver makt att gestalta det rena och moderna samhället. När de gick i pension, då gick samtidigt en av folkhemmets bärande tankefigurer i graven.

Politik, arkitektur och hygien

Under 1920-talet ansågs bostadsfrågan fortfarande vara något som skulle lösas med privata initiativ. De tillfälliga regleringar och stöd som hade införts under första världskriget togs bort i början av 1920-talet, vilket försämrade en redan besvärlig bostadssituation. Torsten Henriksson berättar till exempel att han var stolt över att vara en av de unga »som började röra på sig« och som under 1920-talet demonstrerade med standar där det stod »bort med bostadsslummen«.

Vid samma tid började nya impulser kring bostadsfrågan nå svensk mark. Via tidskrifter introducerades funktionalismen i Sverige kring 1920 och fem år senare besökte bland andra

Gregor Paulsson och Uno Åhrén den stora Parisutställningen. Paulsson skriver om besöket att Le Corbusiers och Jeannerets paviljong som innehöll en hyresvåning i modulsystem var något för framtidens samhälle. Och när statssekreteraren och historikern Per Nyström under slutet av 20-talet besökte en bostadskonferens i Frankfurt och ett nytt bostadsområde där, summerade han sina intryck genom att i skrift utropa: »Jag har sett det nya Jerusalem lysa i solskenet.« Han fortsatte med att summera sina intryck och frammanade en bild av hur »de nya soliga städerna med en sund och lycklig befolkning skulle åstadkommas genom en mäktig folkrörelse som skulle revoltera mot trångboddheten och smutsen«.

I detta citat länkas politik, arkitektur och hygien samman till den enhetslösning som i Sverige skulle komma att utgöra en grundbult i folkhemmets bostadsfråga. Den hette moderna hygieniska bostäder, belägna i förorten, som med hjälp av politisk styrning skulle bli ekonomiskt tillgängliga för alla och envar. En ung generation politiker gifte ihop sig med en ung generation socialt engagerade arkitekter och tillsammans skulle dessa lägga grunden till framtidens samhälle. Per Albin Hansson betonade 1928 i sitt berömda folkhemstal de demokratiska aspekterna i projektet och arkitekterna visade och beskrev sina visioner på Stockholmsutställningen 1930 och i propagandaskriften *Acceptera* året därpå. År 1934 fyllde makarna Myrdal på med bostadens betydelse för ett ordnat familjeliv i den av Aronsson nämnda *Kris i befolkningsfrågan*.

Framtidens bostad skulle således vara belägen i förorten, den skulle vara separerad från stadens övriga verksamheter, den skulle vara utrustad med tidens moderniteter och den skulle vara rymlig, minst två rum och kök för en normalstor familj.

Framtidens bostad skulle vara ljus, den skulle ligga fritt och den skulle ligga grönt. Folkhemmets bostad utformades i kontrast till kvartersstadens mörker, trängsel, gytter och smuts.

HSB och barnrikehus

HSB var genom sin förste chef Sven Wallander en av de tidiga förespråkarna för bättre hygien i bostäderna. Redan 1922, ett år innan HSB grundades, hade Wallander sökt patent på sopnedkastet, en symbol för teknikoptimism och bättre hygien.

Sopnedkast, modernt och hygieniskt. Foto Karl Heinz Hernried. Nordiska museets arkiv.

Hammarbyhöjden – den vita staden – sedd från ovan.
Aeromaterial 1939, fotograf
okänd. Nordiska museets arkiv.

Modern, standardiserad köksutrustning blev tidigt ett av HSB:s kännetecken. Under 20-talet utrustades HSB:s nya lägenheter med emaljerad spis, marmorbänk, vask och förvaringsskåp. Likaså utrustades lägenheterna med rinnande varmt vatten och gasspis. Wallander ansåg även att 20-talets lägenheter skulle utrustas med badkar, men där mötte han motstånd. Torsten Henriksson, som i Göteborg följde HSB:s framväxt på nära håll, berättar att »(HSB) vägrades borgen för byggnadskreditiv därför att de byggde lyxbostäder. Inte skulle en arbetare ha badmöjlighet i hemmet«. Något år innan HSB startade sin verksamhet, 1921, utkom *Praktiska och hygieniska bostäder*, en föregångare till den statliga byggnormen. I anvisningarna kunde man läsa:

»I arbetareklassens levnadsvanor ingå icke regelbundna bad, och ett badrum skulle därför sannolikt ofta icke möta ett verk-

1940-talets badrum, en självklarhet i ett modernt livsmönster.
Foto Karl Heinz Hernried. Nordiska museets arkiv.

I slummen i Stockholms
innerstad skulle inga
skötsamma barnfamiljer
behöva bo. Foto Karl
Heinz Hernried. Nordiska
museets arkiv.

ligt behov. Sannolikt skulle det – vad erfarenheten även från större lägenheter bestyrker – i regel endast komma att användas som tvättrum och som skräprum eller, i sämsta fall, såsom ett extra sovrum, vartill det torde vara olämpligt både genom sin litenhet och genom sitt läge, då det av planekonomiska skäl ofta torde förläggas mitt inne i huset, utan direkt dager.«

Under 1920-talet fanns ännu inte någon uttalad ambition från statsmakterna att arbetarklassen skulle resa sig ur smutsen. Man gjorde skillnad på folk och folk, inte minst när det gällde hygien. Ännu vid mitten av 30-talet var det inte givet att all nypro-

duktion skulle ha badrum i lägenheterna. Fastighetsdirektören i Stockholm, Axel Dahlberg, förespråkade fristående lamellhus, men var tveksam till att barnrikehusen skulle inrymma badrum. Skälet bakom hans tveksamhet var att sådan lyx inte skulle subventioneras av samhället. Han fick dock ge sig på den punkten. Efter diskussionen kring barnrikehusens standard etablerades tanken att alla som flyttade till nybyggda lägenheter också skulle lära sig leva modernt, och i det livsmönstret blev badrummet en självklarhet.

HSB var som sagt en framträdande aktör i denna renlighets-

Ett av 1930-talets barnrikehus på Stickelbärsvägen i Stockholm. Fotograf okänd. Nordiska museets arkiv.

och moderniseringsprocess. Sven Wallander och hans samtida inom Kooperation och allmännyttan uppförde inte bara moderna bostäder, de såg också till att de människor som fick tillgång till dessa lärde sig att leva modernt. Denna ambition att fostra till skötsamhet känner vi igen både från tidigare filantropiska insatser i bostadsfrågan och från arbetarrörelsens självdisciplinering. Skötsamhetskontrollen fanns också med i de kommunala bostadsföretagens verksamhet kring barnrikehusen. Vem som helst skulle inte få del av moderniteten. Skötsamhet och renlighet var en förutsättning för att få följa med på tåget in i framtiden. Erik Norman, Stockholms shems förste VD, berättar här om ett undantag som samtidigt säger något om vilka det var som fick och kunde flytta ut i förorten och in i moderniteten:

»Jag minns särskilt ett fall där vederbörande familj bodde i s.k. nödbostäder, som staden hade uppfört under första världskriget. Det var två rum och kök med vedspis utan alla bekvämligheter i övrigt. Familjefadern hade en häst och körde som åkare. Han skulle torka sina våta arbetskläder i det där köket. Och de sex, sju barnen, varav en del var halvvuxna, de skulle också leva där. Och där skulle den arma husmodern klara detta hushåll i denna primitiva omgivning.

Där hade man då avstyrkt, att vederbörande skulle få bostad eftersom de först borde visa, att de kunde sköta en lägenhet bättre. Att det fanns vägglöss där och fukten dröp av väggarna, det begrep man inte att det var ganska naturligt i det här sammanhanget ... till alla byråkraters förskräckelse, gav vi dem en fyrarumslägenhet. Vi hade tre sådana i hela bostadsbeståndet. Jag var också med hemma hos dem, innan de flyttade, det var på vintern, och brände det mesta av deras bohag för att inte få med vägglössen.«

Vägen till en bättre bostad gick över hembesök och kontroller av fattigvårdsstyrelse och bostadsföretag. Och hade man väl godkänts hade till exempel HSB i Stockholm kvällskurser för vuxna där man lärde ut hur det moderna hemmet skulle skötas. Så kunde vägen ut ur skiten se ut under slutet av 30- och början av 40-talet.

Hus i park, grannskap, miljonprogram

Jag vill alltså hävda att hygien var en styrande tankefigur i bostadsfrågan under hela folkhemsepoken, till 1980-talet ungefär. Under resans gång förändrades av olika skäl bostäder och bostadsområden, men tanken på bättre hygien fanns med som en grundbult i stadsplaneideal och i utformning av bostäder. Ronny Ambjörnsson har beskrivit att han och hans föräldrars klassresa var liktydig med en resa in i moderniteten, en resa som kunde genomföras tack vara den geografiska flytten från de äldre arbetarkvarteren till de moderna 30-talshusen. På liknande sätt beskriver Per-Markku Ristilampi sin och sina föräldrars flytt från Malmös innerstad och omoderna sekelskifteshus med toaletter i trapphuset till framtidens Rosengård. Året var 1969:

»Jag kommer ihåg min fascination inför denna miljö med de stora bostadshusen, med sina balkonger, lysrör i trapphuset, de stora hissarna och lägenheterna med sina badrum, två toaletter, skinande kök och parkett i vardagsrummet.«

Under 30-talet omsattes hygien till frågor om ljus, luft och grönt. Planeringsidealet, ofta kallat »hus i park«, utgick från att lägenheterna skulle vara solbelysta, att de skulle ha god ventilation och att de skulle utrustas modernt. Bostäderna skulle ligga fritt och vara isolerade från stadens andra verksamheter.

Biskopsgården
i Göteborg.
Foto Erik Lilje-
roth ca 1960.
Nordiska muse-
ets arkiv.

Efter barnrikehusperioden under 30-talets andra hälft, och efter andra världskriget, kombinerades det hygieniska idealet med tydligare demokratiska ambitioner. Genom att underlätta flytten ut till den moderna förorten enbart för de mest utsatta, hade myndigheterna bidragit till en tydlig segregation mellan de utsatta och de andra som på egen hand hade kunnat skaffa sig en modern bostad. Segregationen förstärktes av att det på sina håll fanns synliga skillnader mellan barnrikehus och andra hus, även om alla utrustades med badrum. En balkong, ett parkettgolv eller en diskho istället för en vask kunde på den tiden utgöra gränsmarkörer.

I Bostadssociala utredningens slutbetänkande 1945 formulerades det demokratiska idealet i termer lika för alla: alla skulle kunna vara med på resan ut i den moderna, hygieniska förorten. Andra världskrigets erfarenheter ledde också till att »hus i park«-idealet kritiserades. Kritiken handlade om att man måste bygga bostadsområden, inte bara rada upp huslängor i grönskan. Man skulle inte bara bygga hygieniskt utan också för en delaktig medborgare. Erfarenheterna av krigets lydiga »massmänniska« ledde till att man hämtade inspiration från engelsk grannskapsplanering. Med den kom bostadsområdet och områdets gemensamhetsplatser i blickpunkten. Medborgaren skulle bära upp demokratin och det blev samhällets uppgift att tillhandahålla offentliga miljöer där dessa ideal kunde kommuniceras och utvecklas. I Stockholm brukar Årsta nämnas som främsta exempel på bostadsplanering med demokratiska förtecken.

Hygien och demokrati blev dock ett relativt kortlivat ordpar att styra bostadsplaneringen. Kanske kan man betrakta tillkomsten av Aronssons skötebarn Vällingbys vid mitten av 50-talet som ett bostadsprojekt i brytningstid. I Vällingby byggdes både ett

stort affärscentrum och gemensamhetslokaler. Man betraktade människan både som medborgare och konsument. Därefter försvann gradvis medborgaraspekten och människan betraktas allt mer som konsument. Hygien fanns dock kvar som grundbult under rekordåren, även om den aspekten inte var lika bestämmande och allenarådande som under epokens inledande skede.

Hygien kom under rekordåren ofta att heta utrymmesstandard och utrustningsstandard. Stort och modernt var fortfarande det som gällde i folkhemsbygget. Lika för alla var ett lika självklart ideal, åtminstone hos de politiker, planerare och byggare som styrde utvecklingen. Förort, funkis, funktionsuppdelning och grannskapsplanering fanns kvar, men i annan skala och med andra ambitioner. Liksom människan som konsument, storkonsument.

Under miljonprogrammets årtionde kombinerades hygien med nya krav och ideal. Vällingby byggdes med hantverksmetoder, men under slutet av 50-talet började byggandet industrialiseras. Storskalighet, rationalitet och normering tillsammans med en stark tilltro till ny teknik och nya metoder blev andra hörnstenar under rekordår och miljonprogram. Tilltron till byråkratisk styrning och statlig inblandning förstärktes av rekordårens tillväxtoptimism.

Folkhemmet lyckades således med sitt mål att bygga stora, moderna och hygieniska bostäder till alla och envar. Problemet var bara att såväl samhället i stort som människans mål och möjligheter hade förändrats under resans gång. För många hade bostadsdrömmen inte stannat vid en stor och hygienisk hyreslägenhet i förorten. Istället hade drömmen om en egen villa blivit realiserbar för allt fler, särskilt för de barnfamiljer man hade planerat folkhemmets hyreslägenheter för. Folkhemsföreträdarna

I slutet av 50-talet spred kvartslamporna sitt ljus på många håll i Sverige.
Så här kunde den soliga drömtillvaron se ut i ett vintermörkt Kiruna.
Foto Erik Liljeroth. Nordiska museets arkiv.

hade alltså lyckats bygga bort bostadsbrist och ohygieniska bostäder, men samtidigt tillskapat miljöer som inte längre motsvarade folks framtidsdrömmar.

Per Svensson har i *Svenska hem* uppmärksammat den villadöm som växte sig stark under slutet av folkhemsepoken. Med mexitegel, gillestuga och swimmingpool – och fördelaktiga statliga lån – kunde många förverkliga en mer amerikainspirerad sida av folkhemslivet. Också i denna variant var hygien och kärnfamilj hörnstenar, liksom konsumtion förstås, här parad med idealen individuell frihet och privat ägande. Det var i denna villadöm många av sönerna och döttrarna till folkhemsgrundarna fann sin hemvist. I villan levde skötsamhetsidealen vidare, i skarven mellan den tid då bristande hygien utgjorde ett hot mot samhället och individen, och den tid då hygien är internaliserad i kropp och själ och utgör en självklar del av såväl individ som bostad.

Slum, nyslum och idyll

Hygien försvinner inte ur bostadsfrågan även om den under slutet av epoken inte utgör samma ödesfråga som under periodens inledande skede. När den generation som var uppväxt med »skiten« ville riva all bebyggelse de förknippade med bostadselände och bristande hygien, klev det fram yngre generationer, uppväxta i folkhemmets moderna lägenheter, som laddade om äldre arbetarstadsdelar till idyller. Självt var jag i Göteborg någon gång under början av 70-talet och viftade med plakat för att bevara det Haga Torsten Henriksson och andra ville se jämnat med marken.

Slumdiskussionerna har återkommit genom åren. De kallar

på uppmärksamhet och åtgärder, liksom idyllisering kallar på bevarande och omsorg. Slumkategoriseringarna under den här aktuella perioden finner vi under 30-talets politiska uppladdning för att göra något åt »bostadseländet« i Sverige och även i andra länder i Europa. Under slutet av 30-talet samlas t.ex. »Den internationella Stadsbyggnadskonferensen« i Stockholm med deltagare från 39 länder för att bekämpa »slumkvarteren«. Endast ett fåtal år därefter drabbas även folkhemmets nyuppförda barnrikehus av slumstämpeln. Göteborgs så kallade solgårdar utnämns till slum i tidningarna. Men nu är slummen social till sin karaktär. Den handlar om bristande disciplin, om dålig uppfostran och slappa föräldrar.

Slumstämpeln drabbar från slutet av 60-talet också de storskaliga miljonprogramsområdena i storstädernas periferier, nu med prefixet »ny«. Den första kritiken mot folkhemmets bostäder kommer från vänster, från dem som ansåg att folkhemmets inriktning på standard och konsumtion hade skapat sterila och storskaliga levnadsmiljöer. När Peps Persson 1975 sjöng »va fan är hög standard« var det en kritik riktad mot hela det konsumtionssamhälle folkhemmet möjliggjort. Ungefär samtidigt omvärderades det äldre arbetarbostadsbeståndet som ännu fanns kvar, från råttjärjad slum till ett estetiskt och kulturhistoriskt arv. Slumstämpeln följer så att säga med arbetarklassen ut till förorten. När de centralt belägna arbetarkvarteren moderniserats flyttar medelklassen in och kämpar nu för att omsätta sekelskiftets oattraktiva hyresrätter till exklusiva bostadsrätter.

Idag har folkhemmets bostäder blivit den antites gentemot vilken framtidens bostäder gestaltas. Under början av folkhems-epoken var allt gott, som var motsatsen till kvartersstadens smuts och mörker. Idag betraktas allt tilltalande, som utgör motsatsen

Badrum på 1970-talet, när bostadsdrömmen inte längre var en stor och hygienisk hyreslägenhet i förorten. Foto Karl Erik Granath. Nordiska museets arkiv.

till folkhemmets lösning av bristande hygien – modernt, förort, funktionsuppdelning, byråkrati och politisk styrning. Från lika för alla till olika för några – följderna av detta mer marknadsliberala ideal börjar nu visa sitt rätta ansikte.

*

Hur ska man då bedöma folkhemmets kamp mot smuts och mörker? Ska man som Jerker Söderlind och andra förespråkare för stadens renässans blint påstå att allt var galet som hörde folkhemmet och funkisen till? Och ska man som Yvonne Hirdman framhålla att folkhemmets politiker och planerare kränkte människorna – särskilt de kvinnor som isolerades i förorten.

Mitt svar på den frågan är att det kan endast de personer som varit med på resan in i moderniteten svara på. Fråga – medan tid är – de kvinnor och män som växte upp i centralt belägna omödrerna lägenheter och som flyttat in i folkhemmets bostäder. Först när vi hört deras röster kan vi rätt värdera folkhemmets bostadslösningar. Än idag utgör smutsen ett hot för många – såväl bland arbetar- och medelklassfamiljerna i villaområdet som bland invandrade familjer från världens alla hörn. På sina håll fortsätter kvinnors putsande och fejande i samma omfattning som under folkhemmets högkonjunktur. De som har makten, och som inte hotas av slumstämpeln, har alltid haft råd med lite skit under naglarna.